

Hoe verder met de onderzoeksprogrammering in het sociaal werk?

Overkoepelende reflectie
over vier kennissynthesen

Colofon

Auteurs: Mariël van Pelt, Saskia Keuzenkamp, Sonja van Rooijen

Eindredactie: Joke Martens

Beeld: 123RF

September 2023

© Movisie

Te downloaden via: www.movisie.nl

In opdracht van ZonMw

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken.

Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4
Werkwijze bij de kennissynthese	5
Algemene opmerkingen over de kennissynthesen en aanpak	6
Aard en kwaliteit van het bewijs	8
Kennishiaten	9
Aanbevelingen voor onderzoek en type onderzoek	11
Algemeen	11
Aanbevelingen voor specifiek onderzoek per pijler	12
Polarisatie en radicalisering	12
Sociale inclusie	12
Versterken van het alledaagse leven	13
Stem van de burger versterken	14
Korte reflectie op genoemde aanbevelingen in relatie tot eerdere kennisimpulsen	14
Tot slot	16
Bijlage Kennisimpulsen zoals geformuleerd in de Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk 2020	17

INLEIDING

Het is duidelijk dat er in het sociaal domein grote opgaven liggen en er veel verwacht wordt van het sociaal werk. Niet alleen wordt gesteld dat het sociaal werk de noodzakelijke koerswijziging in zorg en ondersteuning mede mogelijk kan maken. Ook zou het een stevige bijdrage kunnen leveren aan tal van andere doelen die het kabinet zich heeft gesteld: het versterken van de sociale basis, verminderen van eenzaamheid op alle leeftijden, vergroten van kansengelijkheid, verhogen van maatschappelijke participatie van mensen in kwetsbare posities, het bevorderen van de leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare wijken. Kortom: de verwachtingen van het sociaal werk zijn hooggespannen. Tegelijkertijd is ook al lang duidelijk dat het sociaal werk, onder meer door de grote variëteit aan specialismen, heel divers is en het vak niet beschikt over een gedegen kennisfundament. Zo bracht de Gezondheidsraad in 2014 het advies *Sociaal werk op solide basis* uit, waarin werd gepleit voor een stimuleringsprogramma om de professionalisering van het sociaal werk te bevorderen. Dankzij financiering van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport verscheen in 2020 de allereerste Nederlandse *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Op basis van praktijkvragen van sociaal werkers, input van allerlei stakeholders op het gebied van sociaal werk en een expertmeeting met sociaal werk wetenschappers (hoogleraren, lectoren en onderzoekers) werden kennishiaten geïnterpreteerd die door het veld als het meest urgent werden ervaren. Die werden samengevat in vier pijlers: 1. versterken van sociale samenhang (bijvoorbeeld in wijken); 2. bevorderen van inclusie (van mensen in een kwetsbare positie); 3. centraal stellen en aansluiten bij het alledaagse leven; 4. het door laten klinken van de stem van de burger. In de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* zijn de opgaven voor sociaal werk(ers) nader beschreven en is een eerste inventarisatie opgesteld over de specifieke kennisimpulsen die sociaal werkers nodig hebben voor de aanpak van deze opgaven.

Het ontbrak in het traject van de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* aan de tijd en middelen om elk van die pijlers te voorzien van een gedegen (literatuur)overzicht van de stand van de kennis op die gebieden. Daarbij speelt bovendien dat die pijlers op zichzelf nog erg breed zijn geformuleerd. Om een volgende stap te kunnen zetten, heeft het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (via ZonMw) Movisie verzocht vier kennissynthesen op te stellen. Die zijn bedoeld om per pijler een overzicht te geven van de kennis over de aanpak van het betreffende vraagstuk evenals een overzicht van de kennislacunes. De kennissynthesen zullen een basis moeten vormen voor de toekomstige onderzoeksprogrammering. Eveneens is verzocht een overkoepelende reflectie op de bevindingen te schetsen, met adviezen voor de onderzoeksprogrammering in het kader van het Stimuleringsprogramma professionalisering en profilering van het sociaal werk, dat ZonMw in de periode 2023-2027 zal uitvoeren met financiering van VWS. Deze rapportage bevat die overkoepelende reflectie.

WERKWIJZE BIJ DE KENNISSYNTHESE

Voorafgaand aan onze reflectie is het goed te schetsen hoe de werkwijze bij de kennissynthese eruit zag. Voor elk van de vier pijlers is door onderzoekers van Movisie de beschikbare kennis op een rij gezet. Vanwege de beperkingen qua budget en looptijd van het project is per pijler de focus gelegd op twee vraagstukken uit de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk*, dit op basis van consultatie van experts uit het veld van onderzoek, uitvoering en ervaringsdeskundigen. Deze experts deden ook suggesties voor zoektermen en bronnen. Op basis hiervan is een zoekstrategie uitgezet en zijn de gevonden literatuurbronnen allereerst beoordeeld op relevantie. De relevante bronnen zijn vervolgens geanalyseerd en relevante kennis is hieruit gedestilleerd en beschreven. Daarbij is door de onderzoekers gereflecteerd op de aard en kwaliteit van de gevonden kennis, zijn kennishiaten geïdentificeerd en aanbevelingen gedaan voor (type) onderzoek. De conceptrapportages zijn in mei 2023 voorgelegd aan de experts die ook bij de expertmeetings betrokken waren. De definitieve versies zijn apart verschenen.

ALGEMENE OPMERKINGEN OVER DE KENNISSYNTHESEN EN AANPAK

De vier pijlers zijn in de *Kennis- & Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (2020) breed uitgewerkt. Voor elke pijler werden de belangrijkste kennisvragen en gewenste kennisimpulsen op een rij gezet. Voor de overzichtelijkheid hebben we de in die agenda genoemde kennisimpulsen opgenomen in de bijlage van dit reflectieverslag. Zoals aangegeven, hebben we voor de vier kennissynthesen keuzes moeten maken om meer diepgang te bereiken. Dat betekent dus tevens dat sommige onderwerpen uit de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* van 2020 minder aandacht hebben gekregen. Verderop komen we hierop terug.

Beschouwen we de vier pijlers, dan springt in het oog dat er de nodige samenhang – en ook overlap – zit tussen de thema's. Zo raken de thema's over sociale samenhang (pijler 1) en inclusie (pijler 2) elkaar sterk en vraagt het aansluiten bij het 'alledaagse leven' (pijler 3) om het versterken van 'de stem van de burger' (pijler 4). Om meer focus te krijgen en preciezer te worden in het identificeren van kennishiaten hebben we per pijler twee specifieke vraagstukken willen belichten. Het bleek echter een lastige opgave te zijn om binnen de breedte van de pijlers tot twee vraagstukken te komen. Er waren veel mogelijke invalshoeken en de geraadpleegde experts hadden daarover ook wisselende ideeën. In de expertbijeenkomsten werden prioriteiten aangegeven door de experts.

Het bleek niet eenvoudig om op voorhand de juiste zoektermen vast te stellen, o.a. doordat Nederlandstalige zoektermen niet altijd een-op-een te vertalen zijn in het Engels en het vaak om tamelijk algemene, brede termen gaat, zoals 'het alledaagse leven'. Op grond van de eerste bronnen en de tussentijdse feedback kwamen de onderzoekers nieuwe zoektermen op het spoor, zoals bijvoorbeeld beleidspraktijken, policy practice en advocacy voor de synthese 'door laten klinken van de stem van de burger'. Binnen de korte doorlooptijd en het beperkte aantal uren dat beschikbaar was voor het opstellen van de vier synthesen, was het meestal niet mogelijk om hier nog een aanvullende uitgebreide search op te doen. Het is dus te verwachten dat er meer kennis beschikbaar is dan nu in beeld is gebracht.

Bij de literatuursearches speelt bovendien de kwestie dat het sociaal werk niet alleen een eigenstandige discipline is, maar dat voor de beroepsuitoefening ook kennis uit andere disciplines relevant is en gebruikt wordt (zie ook de internationale definitie van sociaal werk, ISWF, 2014). Dat betekent dat eveneens in databanken van aanverwante disciplines gezocht moet worden en ook andere zoektermen en zoekstrategieën nodig zijn. Een belangrijke constatering is daarnaast dat de beschikbare kennis weinig gesystematiseerd is. Zo zijn er nauwelijks meta-studies en systematische reviews gevonden. Bovendien is veel van de literatuur gebaseerd op onderzoek in andere landen en is niet zonder meer duidelijk of en in hoeverre de onderzoeksresultaten ook gelden voor de Nederlandse context.

Met het oog op een meer diepgaande inventarisatie werd, zoals gezegd, de focus gericht op twee vraagstukken per pijler. Dat betekent dat de breedte van de oorspronkelijke beschrijving van de pijlers in zekere zin werd losgelaten. Dit geldt met name voor de pijler 'Bevorderen van sociale samenhang', waar in de kennissynthese wordt ingezoomd op de vraagstukken over radicalisering en polarisatie. In de eerdere agenda waren veel algemener geformuleerde aanbevelingen gedaan over specifieke kennisimpulsen, zoals verderop wordt toegelicht. Specifiek ten aanzien van de kennissynthese Bevorderen van sociale samenhang valt bovendien op te merken dat er weliswaar behoorlijk veel kennis over (effectiviteit van) specifieke aanpakken is, maar meestal gaat het daarbij niet over wat dan juist de rol van het sociaal werk is en kan zijn.

Dat heeft wellicht te maken met de gevonden bronnen – een punt dat overigens ook voor de andere kennissynthesen geldt. Voor de kennissynthesen is er vooral wetenschappelijke kennis en theorie gevonden. Praktijkkennis en ervaringskennis komen nauwelijks aan bod. Bij de overige drie kennissynthesen is de link met de oorspronkelijk geformuleerde kennisimpulsen duidelijker herkenbaar. Een uitzondering vormt de oproep om de theoretische kennisbasis van ‘sociale kwaliteit’ door te ontwikkelen en te werken aan toepassing op sociaal werk (één van de in de agenda voorgestelde impulsen bij ‘Versterken van het gewone leven’, zie bijlage). We hebben hieraan geen aandacht besteed, omdat bekend was dat een aantal lectoren, docent-onderzoekers en een hoogleraar momenteel bezig zijn met het maken van een state-of-the-art artikel over ‘sociale kwaliteit’ en de toepassing ervan in het sociaal werk (te publiceren in het Journal of Social Intervention).

AARD EN KWALITEIT VAN HET BEWIJS

Waar kennis beschikbaar is over de aanpak van vraagstukken door sociaal werkers, gaat het veelal om theorie of om de weergave van onderzoeksresultaten uit kleinschalige kwalitatieve praktijkgerichte onderzoeken in een specifieke context in Nederland. Er zijn nauwelijks kwantitatieve onderzoeken, systematic reviews of meta-analyses. Van een 'solide basis' met betrekking tot de wetenschappelijke onderbouwing van het sociaal werk in relatie tot de thema's in de vier syntheses is geen sprake. Verder werpen we de vraag op hoe 'praktijkkennis' eigenlijk gedefinieerd moet worden en wat voor criteria relevant zijn voor het wegen en beoordelen van de waarde van die kennis. Kennis die gebaseerd is op 'wat werkt' op basis van (collectieve) ervaringskennis, werd in het geheel niet gevonden. Waar wetenschappelijke kennis volop is ontsloten via artikelen en andere publicaties en praktijkkennis bijvoorbeeld in handboeken, is collectieve ervaringskennis over wat werkt in het sociaal domein (in tegenstelling tot bijvoorbeeld bij de zorg) nog zo goed als afwezig. Gelet op de grijze literatuur valt op dat het dikwijls niet duidelijk is op wat voor kennis de artikelen zijn gebaseerd. Het lijken vaak vooral visies te zijn, die weliswaar gebaseerd zullen zijn op ervaringen van ervaringsdeskundigen (in onderzoek of praktijk), maar die niet gebaseerd zijn op gedegen onderzoek.

KENNISHIATEN

In algemene zin kunnen we concluderen dat er de volgende kennishiaten zijn ten aanzien van de vier pijlers uit de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk*.

- Er is te weinig empirisch onderzoek gedaan naar het sociaal werk (in Nederland) en de beschikbare kennis die er wel is, is te weinig gesystematiseerd. Er is behoefte aan meer review-studies waarin ook de (veelal grijze) praktijkgerichte onderzoeken worden meegenomen.
- Bij vraagstukken waar (te) weinig empirisch onderzoek voorhanden is, biedt theory based evaluatie een waardevolle start, ook voor praktijkontwikkeling (van interventies). Daarbij is het van belang eerst samen met de praktijk de verandertheorieën (praktijktheorieën) te expliciteren en vervolgens na te gaan wat er op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur bekend is over de effectiviteit daarvan en over de condities die daarbij van belang zijn.
- Er is wel literatuur over wat sociaal werkers zouden kunnen en moeten doen, maar te weinig kennis over het daadwerkelijke handelen (handelingskennis) van sociaal werkers. Hoe zien hun praktijken eruit, wat doen ze in hun dagelijkse werk, wat levert dat op en wat zijn daarbij werkzame mechanismen, en hoe wordt dat ervaren door inwoners en cliënten. Ook hiervoor kan theoriegestuurde evaluatie, bijvoorbeeld in de vorm van het CAIMeR model – Context, Actoren, Interventies, Mechanismen en Resultaten – (Blom en Morén, 2010) behulpzaam zijn.
- Diverse theorieën en benaderingen zien we in meerdere kennissynthesen terug, waarbij duidelijk wordt dat er juist meer kennis nodig is over het handelen: hoe doe je dit als sociaal werker. Het gaat dan om in het sociaal werk vaak gebruikte woorden voor het professionele handelen van de sociaal werker, zoals verbinden, bruggenbouwen, grenswerken, contact leggen en aansluiten, integraal werken. Maar ook om de invulling van presentie, herstelgericht werken (en dan vooral het maatschappelijk herstel) en het opbouwen van een professionele werkrelatie (alliëren). Hoe doe je dit, en hoe doe je dit ook in verschillende contexten?
- Een belangrijk kenmerk van het sociaal werk is het laveren tussen bijvoorbeeld ‘state agent’ en ‘citizen agent’ oftewel tussen het uitvoeren van overheidsbeleid en het opkomen voor en werken aan noden, behoeften en wensen van burgers, ook als dat niet direct voortvloeit uit de taak die de sociaal werker heeft gekregen vanuit het beleid. Maar ook het laveren tussen bijvoorbeeld aansluiten op het netwerk van mensen als intrinsieke waarde en het ‘inzetten’ van dat netwerk als instrument. Dit bepleit meer onderzoek en kennisontwikkeling over professionele besluitvorming en morele oordeelsvorming.
- Discontinuïteit in beleid en uitvoering komt als belangrijke belemmerende factor voor het sociaal werk in meerdere kennissynthesen terug. Het vraagt meer onderzoek naar hoe dat uitwerkt in praktijken en hoe hiermee om te gaan.
- Er is een aantal goed onderbouwde interventies, maar er is meer evaluatieonderzoek nodig naar de effectiviteit van die interventies. Het verdient aanbeveling om in de praktijk regelmatig toegepaste interventies te laten onderzoeken met passend evaluatieonderzoek en uitgevoerd in verschillende contexten en praktijken.
- Er zijn meerdere goede aanzetten voor (conceptuele) modellen (bijvoorbeeld rondom het alledaagse leven, politiseren) of aanpakken (ACTIE-model), maar het vraagt nader en grootschaliger onderzoek in meerdere contexten om deze modellen te toetsen op effectiviteit en werkzame mechanismen en vervolgens door te ontwikkelen.

- Op sommige vraagstukken is er meer 'evidence-based kennis' beschikbaar en is er meer draagvlak voor evidence-based werken. In het sociaal werk leven echter ook misverstanden over wat evidence-based werken behelst, wat leidt tot onderbenutting van wetenschappelijke kennis. Om ervoor te zorgen dat er meer evidence-based wordt gewerkt, is onderzoek nodig naar hoe deze misverstanden uit de weg geruimd kunnen worden. Daarbij kan het gecombineerd werken aan praktijk- en kennisontwikkeling een passende werkwijze zijn.
- Er is amper onderzoek waaruit blijkt hoe een goede benutting van de drie kennisbronnen (wetenschappelijke, professionele en ervaringskennis) goed kan werken en wat de effecten daarvan zijn voor de mensen om wie het gaat.
- Er is nog te weinig algemeen toegankelijke, gesystematiseerde ervaringskennis over wat werkt bij sociale vraagstukken. Dit komt in alle pijlers tot uiting.

AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK EN TYPE ONDERZOEK

Op basis van de hiervoor genoemde bevindingen en kennishiaten adviseren wij om in de toekomstige ZonMw-onderzoeksprogrammering Sociaal Werk in ieder geval onderstaande punten mee te nemen.

Algemeen

- Theoriegestuurde evaluatie van bepaalde interventies.
- Onderzoek naar het handelen van sociaal werkers en sociaal werkpraktijken: bijvoorbeeld door middel van casestudies en actieonderzoek met bijvoorbeeld shadowen, observatie of stimulated recall als dataverzamelmethode.
- Onderzoek met nadrukkelijke aandacht voor inspraak en zeggenschap van burgers en ervaringskennis. Dit kan bijvoorbeeld door middel van participatief actieonderzoek en co-creatieve werkvormen of dataverzamelmethode zoals photo-voice of (herstel)verhalen maken.
- Onderzoek waarin kennisontwikkeling en praktijkontwikkeling en leren hand-in-hand gaan (bijvoorbeeld door participatief actieonderzoek). Juist waar het gaat om het werk van sociaal werkers op het gebied van de vier pijlers kan actieonderzoek van meerwaarde zijn. Daarbij is een goede balans tussen de kant van de 'actie' (praktijkontwikkeling) en die van het onderzoek (kennisontwikkeling) van meerwaarde. Hiermee kan een brug worden geslagen tussen de meer handelingsgerichte habitus van het sociaal werk in Nederland en het praktijkgerichte onderzoek op hogescholen en het meer wetenschappelijke perspectief vanuit (vooral) universiteiten. Het oprichten van langjarige kenniswerkplaatsen waarin praktijkinstellingen, hogescholen en universiteiten samenwerken, is daarvoor een geschikte vorm. Door het creëren van massa, kan zowel praktijkontwikkeling als kennisontwikkeling beter worden bevorderd dan via calls waarbij tal van losse, niet samenhangende onderzoeken naast elkaar worden uitgevoerd.
- Voortbouwen op eerder kleinschalig uitgevoerd onderzoek om het kennisfundament te versterken en te verbreden (bijvoorbeeld door grootschaliger onderzoek dat voortbouwt op eerder verkregen inzichten en niet steeds opnieuw nieuwe pilots starten en evalueren).
- Op vrijwel alle pijlers is investering in evaluatie en kwaliteitsverbetering van interventies van groot belang. Soms zijn er nog slechts veelbelovende praktijken (bijvoorbeeld bij polarisatie en radicalisering), soms zijn er wel enkele effectieve interventies, maar ontbreekt het aan inzicht over de (mogelijke) rol van het sociaal werk.

Inhoudelijk zagen we in de vier pijlers een aantal doorsnijdende thema's die telkens naar voren werden gebracht door de experts en die nadere verkenning en (wellicht) nader onderzoek behoeven. Dit zijn de volgende:

- Dilemma's van sociaal werkers aangaande het spanningsveld tussen de leefwereld van cliënten en inwoners versus de systeemwereld van organisatie en beleid.
- Het versterken van de inzet en de stem van burgers, in het bijzonder ervaringsdeskundigen.
- Politisering van het sociaal werk en hoe de werkers daarvoor toe te rusten.

Hier zetten we de aanbevelingen voor onderzoek naar de afzonderlijke pijlers op een rij. Dit komt voort uit de vier verrichte kennissynthesen.

Aanbevelingen voor specifiek onderzoek per pijler

Polarisatie en radicalisering

- Onderzoek naar de effectiviteit van interventies over polarisatie en radicalisering in Nederland. Denk aan experimenteel veldonderzoek en kwalitatief onderzoek naar 'wat werkt'. Bestaande interventies en initiatieven kunnen doorontwikkeld worden met behulp van onderzoek om bruikbaar te worden voor het sociaal werk. Bij radicalisering zien we dat de aanpak en interventies vooral gericht zijn op het jongerenwerk. Doorontwikkeling voor een bredere groep sociaal werkers wordt aanbevolen. Ook is de aanpak nu vooral gericht op religieuze jongeren die radicaliseren tot gewelddadige radicalisering. Dit terwijl ook andere groeperingen in de samenleving radicaliseren, denk aan extreem rechts en links, klimaatactivisten, complotdenkers, et cetera. Hier is nog weinig onderzoek naar gedaan. Opvallend is dat er bij radicalisering vooral wordt ingezet op de weerbaarheid van individuen, en nog weinig op het collectief. Dit laatste kan nog beter worden onderzocht.
- Zowel bij polarisatie als radicalisering is het de vraag wat nu de precieze rol en positie van het sociaal werk is in het maatschappelijk debat rondom deze thema's. In hoeverre hebben sociaal werkers bij radicalisering bijvoorbeeld de rol om te controleren versus het ondersteunen. En bij polarisatie: hoe verhoudt de sociaal werker zich tot de 'boze burger' en zijn eigen mening.
- De sociaal werker staat voor een grote uitdaging als het gaat om deze thema's en hoe die zich uiten op sociale media en internet in het algemeen. De offline en online werelden lopen steeds meer door elkaar. Wat is hierin de rol van de sociaal werker en welke aanpakken kan de sociaal werker hier toepassen? Hier is nog weinig concreet onderzoek naar gedaan.
- Specifiek voor radicalisering kan er gekeken worden naar de samenwerking binnen het Duitse en Deense model van ketenpartners; wat kan Nederland hiervan leren?
- Er is meer onderzoek nodig naar wanneer polarisatie nuttig of 'gewenst' is en wanneer het overslaat naar ongewenste polarisatie. En hoe de sociaal werker hier een rol in kan spelen. Dit geldt ook voor radicalisering. Wanneer gaat activisme over op radicalisering en wanneer gaat radicalisering te ver? Hoe verhouden sociaal werkers zich hiertoe?
- Tot slot zien we dat vooroordelen, stereotyperingen en discriminatie samenhangen met zowel polarisatie als radicalisering. Kennis over de aanpak hiervan kan verstevigd worden. Concrete handvatten kunnen worden (door)ontwikkeld binnen het sociaal werk.

Sociale inclusie

- In deze kennissynthese zijn twee groepen uitgelicht, namelijk mensen met een licht verstandelijke beperking en mensen met geestelijke gezondheidsproblemen en bijkomende problematiek. Hierbij valt op dat er wel relevante theorieën zijn over het bevorderen van de sociale inclusie voor deze doelgroepen, maar er is in mindere mate bruikbare praktijkkennis beschikbaar.
- Veel exclusie wordt veroorzaakt door 'systeemstoringen'. Er is meer aandacht (en kennis) nodig om betere verbindingen in de samenleving te realiseren teneinde maatschappelijke mechanismen, zoals

polarisering, vervreemding en eenzaamheid, tegen te gaan. Het sociaal werk heeft hier een belangrijke rol te vervullen, maar is tegelijkertijd nog handelingsverlegen hoe dit in te vullen.

- Voor het goed aansluiten bij de leefwereld is het nodig daar present te (kunnen) zijn. Er is inmiddels veel kennis over outreachend werken, presentie en relationeel handelen. Toch komt die kennis niet altijd goed in opleidingen aan de orde en daarmee is de toepassing van die kennis niet altijd eenvoudig. De inzet van sociaal werkers bij het bevorderen van sociale inclusie kan vergroot worden door meer kennis over methoden om actief mogelijkheden te zoeken voor inclusie in sociale verbanden, werk, vrije tijd en educatie.
- Kennis van de leefwereld omvat het erkennen en onderzoeken van de ervaringskennis van burgers. Hoewel de toegevoegde waarde en het belang van ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid worden erkend, ligt hier nog wel een belangrijk kennishiaat. Dit kennishiaat is tweevoudig: er is zowel meer onderzoek nodig over sociale inclusie vanuit het perspectief van de desbetreffende doelgroep, als ook onderzoek dat sociaal werkers praktische tools biedt voor het versterken van de benutting van ervaringskennis en het inzetten van ervaringsdeskundigheid.
- Er is nog betrekkelijk weinig aandacht voor culturele en genderidentiteit in relatie tot de doelgroepen van sociaal werk. Het gaat dan bijvoorbeeld om de invloed van culturele achtergrond of genderidentiteit in relatie tot sociale inclusie. Een intersectionele benadering heeft meerwaarde voor het bevorderen van sociale inclusie en verdient meer aandacht.
- Als het om politiserend werk gaat, is er veel handelingsverlegenheid. Er is meer onderzoek nodig naar de politiserende functie van het sociaal werk en vormen van veranderingsgericht sociaal werk.
- Om te kunnen werken aan sociale inclusie is een integrale benaderingswijze van maatschappelijke vraagstukken nodig. Er is meer onderzoek nodig naar hoe deze rol goed ingevuld kan worden, in het kader van trans- en interprofessionele samenwerking. Er zijn nog veel kennislacunes op het niveau van integrale benadering en samenwerking.
- Er is nog te weinig kennis hoe ontgrenzing, transdisciplinaire en interprofessionele samenwerking effectief gerealiseerd kunnen worden. Er is meer onderzoek nodig naar welke belemmeringen sociaal werkers ondervinden bij het integraal werken en hoe zij meer integraal en collectief kunnen samenwerken.
- In de expertbijeenkomst werd geconstateerd dat er sprake is van een implementatie-gap. Er is beschikbare kennis, maar deze landt niet voldoende of wordt niet benut in de praktijk. Daarbij is er behoefte aan implementatiekennis, kennis die een praktische vertaling geeft van theorie en andere inzichten uit onderzoek.
- Ook voor de beschikbare interventies is het niet altijd duidelijk hoe effectief ze zijn en is er meer onderzoek nodig. Bestaande interventies kunnen dus meer en beter onderzocht worden om hun effectiviteit in kaart te brengen en aan te vullen.

Versterken van het alledaagse leven

- Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het alledaagse leven in relatie tot sociaal werk en zo ook is weinig bekend over wat mensen zelf belangrijk vinden in hun 'alledaagse' leven en hoe sociaal werkers hierop kunnen aansluiten. Hierdoor ontbreken onderbouwde aangrijpingspunten voor het sociaal werk als basis voor de ontwikkeling van interventies. De bevindingen uit de onderzoeken die er zijn, kunnen benut worden om bouwstenen voor (actie)onderzoek te destilleren.
- Er is eveneens weinig onderzoek naar de verschillen tussen individueel en collectief sociaal werk als het gaat om aansluiten bij het alledaagse leven. Op collectief niveau gaat het om wijken, buurten en dorpen.

Dat is ook de arena van de sociale basis, waar professionals zoals sociaal werkers een andere rol innemen dan bij het individueel gerichte sociaal werk. Het onderzoek hiernaar zou meer gericht kunnen worden op wat de rol (en het handelen) van de sociaal werker is als het gaat om de verbinding te maken met de sociale basis.

- Ontwikkel een conceptueel model met betrekking tot het alledaagse leven (bijvoorbeeld voortbouwend op het werk van Huizenga e.a., 2022), om vervolgens te kunnen gebruiken in onderzoek naar sociaal werkpraktijken.
- Onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten tussen aansluiten en alliiëren op individueel dan wel collectief niveau, dit in diverse werksettings (meer werksettings dan alleen jeugdzorg en therapeutische settings).
- Onderzoek naar het handelen van sociaal werkers bij 'present zijn' voor burgers/cliënten en het zoeken van de balans tussen interveniëren en present zijn.

Stem van de burger versterken

- Empirisch onderzoek naar politiserende praktijken (bijvoorbeeld aan de hand van het reeds ontwikkelde afwegingskader) en de resultaten daarvan.
- Longitudinaal onderzoek naar de duurzaamheid van burgerinitiatieven.
- Onderzoek naar de samenwerking tussen sociaal werkers en ervaringsdeskundigen en wat dit betekent voor inspraak en invloed van inwoners.
- Onderzoek naar de toepassing en resultaten van het ACTIE-model.
- Onderzoek naar het handelen van sociaal werkers als het gaat om maatwerk bij burgerinitiatieven en het vormgeven en uitvoeren van de rol van 'grenswerker'.

Korte reflectie op genoemde aanbevelingen in relatie tot eerdere kennisimpulsen

In de landelijke *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) werden voor elk van de vier pijlers verschillende kennisvragen en daaruit voortvloeiende kennisimpulsen geformuleerd (zie bijlage 1). Zoals eerder toegelicht hebben we in samenspraak met de experts prioriteiten gesteld en de meest urgente vraagstukken uitgelicht voor de te verrichten kennissynthesen. Dat betekent ook dat sommige relevante vraagstukken minder aandacht hebben gekregen. We zetten dit hier nog kort per pijler op een rij. Voor sociale samenhang (pijler 1) is de keuze gemaakt om specifiek aandacht te besteden aan polarisatie en radicalisering. Daarbij gaat het met name over het versterken van verbondenheid in de samenleving en het voorkomen van desintegratie. De vragen naar kennisontwikkeling over nieuwe betekenisvolle gemeenschappen in de huidige tijd, hoe deze gemeenschappen zich vormen en waar zij te vinden zijn (genoemd in bijlage 1), zijn niet meegenomen in deze kennissynthese, met name omdat dit brede en nog weinig gearticuleerde kennisvragen betreft.

Bij het thema sociale inclusie (pijler 2) is een expliciete keuze gemaakt om de aandacht te richten op twee bijzondere doelgroepen: mensen met een licht verstandelijke beperking en mensen met ggz-problemen, beide met meervoudige en complexe problematiek. Dit houdt verband met de kennisimpuls over het vertalen en inpassen van kennis over ggz- en andere specialistische problematiek in sociaal werkpraktijken. In deze kennissynthese is ook aandacht besteed aan bruikbare inzichten en kennis over de systeemwereld en de leefwereld waarmee sociaal werkers te maken hebben. Dit sluit goed aan op de volgende kennisimpuls:

maak inzichten en kennis over de systeemwereld rondom de doelgroepen praktisch bruikbaar voor sociaal werkers. Een andere kennisimpuls heeft minder aandacht gekregen in de kennissynthese, namelijk: ontwikkel meer algemeen geldende handelingskennis over het proces van moreel afwegen. Dit is een relevante kennisvraag, overigens niet alleen als het gaat om sociale inclusie, maar ook voor de andere pijlers.

De kennissynthese over het aansluiten bij het alledaagse leven (pijler 3) sluit grotendeels aan op de kennisimpulsen die werden opgenomen in de *Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk* uit 2020, met name kennis ontwikkelen over de effectiviteit van het versterken van sociale netwerken en kennisontwikkeling over opvattingen over de kracht van het gewone leven en het ontsluiten van deze kennis voor de praktijk. De aanbeveling over het ontwikkelen van de theoretische kennisbasis van sociale kwaliteit en toepassing daarvan op het sociaal werk krijgt elders opvolging (te publiceren in *Journal of Social Intervention*).

De kennissynthese om de stem van de burger te versterken (pijler 4) sluit eveneens voor een belangrijk deel aan bij de kennisimpulsen die in 2020 zijn aangegeven: kennis ontwikkelen en toepassen over omgaan met botsende waardenoriëntaties; inventarisatie van achterliggende theorieën over participatie gericht op een collectief perspectief; handelingskennis en methodieken om de politiseringsopdracht van het sociaal werk handen en voeten te geven in lokale praktijken; handelingskennis om samenspel te bevorderen tussen formele en informele spelers met oog voor de diversiteit van rollen en ervaringskennis van burgers. In de kennissynthese is de nadruk komen te liggen op het laatstgenoemde.

Het is belangrijk te benadrukken dat inzichten over wat kan worden aangemerkt als 'urgente vraagstukken' voor het sociaal werk in de loop der tijd zullen verschuiven en van tijd tot tijd opnieuw tegen het licht gehouden moeten worden, opnieuw met een brede groep van experts (uit de praktijk, wetenschap en ervaringsdeskundigen).

TOT SLOT

De vier kennissynthesen bevestigen het beeld dat eerder al uit de *Kennis- & Onderzoeksagenda Sociaal Werk* naar voren kwam: de wetenschappelijke onderbouwing van het sociaal werk in Nederland is te beperkt. Er is te weinig onderzoek gedaan, eerste inzichten en aanknopingspunten – bijvoorbeeld uit buitenlands onderzoek – hebben te weinig opvolging gekregen in vervolgonderzoek en de beschikbare kennis is onvoldoende gesystematiseerd. Dit onderstreept nogmaals het belang van het stimuleringsprogramma. De kennissynthesen geven ook weer waar de prioriteiten liggen voor de ZonMw-programmering Sociaal Werk voor de komende jaren. Verder is het belangrijk om onderzoekers uit het werkveld zelf te betrekken bij de uitvoering van de ZonMw-programmering. Tegelijkertijd ligt hier een moeilijkheid, omdat de omvang van het onderzoek binnen het sociaal werk beperkt is en het aantal onderzoekers afkomstig uit het sociaal werkveld eveneens beperkt is in Nederland. Sociaal werk heeft in Nederland geen lange noch een omvangrijke academische traditie. Daartegenover staat dat in 1994 de eerste bijzondere leerstoel maatschappelijk werk werd opgericht en sinds 2008 deed de masteropleiding sociaal werk haar intrede bij hogescholen (universities of applied sciences). Sinds 2023 is er ook een reguliere leerstoel sociaal werk. De verbinding tussen onderzoek vanuit de hogescholen en het universitaire onderzoek behoeft de komende jaren versterking, juist om versnippering te voorkomen. Het inzetten op onderzoeksconsortia, bijvoorbeeld in de vorm van meerjarige kennis-werkplaatsen, die zich specifiek richten op de wetenschappelijke basis van het sociaal werk (theoretische onderbouwing en praktijkonderzoek - evidence), is daarom aan te bevelen.

BIJLAGE

KENNISIMPULSEN ZOALS GEFORMULEERD IN DE KENNIS- EN ONDERZOEKSAGENDA SOCIAAL WERK 2020

De belangrijkste kennisimpulsen voor sociaal werk, om de betekenis voor **sociale samenhang** te versterken, zijn:

- Ontwikkel kennis over nieuwe betekenisvolle gemeenschappen in de huidige tijd, hoe deze gemeenschappen zich vormen en waar zij te vinden zijn.
- Ontwikkel kennis over de rol van sociaal werk bij het voorkomen van desintegratie als gevolg van calamiteiten (zoals de coronacrisis).
- Benut kennis over versterking van verbondenheid in een geïndividualiseerde samenleving.

De belangrijkste kennisimpulsen voor sociaal werk, om de betekenis voor het **bevorderen van inclusie** te versterken, zijn:

- Maak inzichten en kennis over de systeemwereld rondom de doelgroepen praktisch bruikbaar voor sociaal werkers.
- Ontwikkel meer algemeen geldende handelingskennis over het proces van moreel afwegen.
- Zorg voor het vertalen en inpassen van kennis over GGZ- en ander specialistische problematiek in sociaal werkpraktijken.

De belangrijkste kennisimpulsen voor sociaal werk, om de betekenis voor het **aansluiten bij het gewone leven** te versterken, zijn:

- Ontwikkel de theoretische kennisbasis van sociale kwaliteit door, en werk aan toepassing op sociaal werk.
- Doe effectonderzoek om kennis te ontwikkelen over de effectiviteit van het versterken van sociale netwerken.
- Ontwikkel kennis over verschillen in opvattingen over de kracht van het gewone leven en ontsluit deze kennis voor de praktijk.

De belangrijkste kennisimpulsen voor sociaal werk, om de betekenis voor het laten doorklinken van de **stem van de burger** te versterken, zijn:

- Kennis ontwikkelen en toepassen over omgaan met botsende waardenoriëntaties.
- Inventarisatie van achterliggende theorieën over participatie gericht op een collectief perspectief.
- Ontwikkel handelingskennis en methodieken om de politiseringsopdracht van het sociaal werk handen en voeten te geven in lokale praktijken.
- Versterk handelingskennis om samenspel te bevorderen tussen formele en informele spelers met oog voor de diversiteit van rollen en ervaringskennis van burgers.